

Tatyana Slavova

(Bulgaria, Sofia University St. Kliment Ohridski)

Rumyana Zlatanova. Your words have been strong... Mal. 3:13. The Vitae Prophetarum and their Old Church Slavonic Translation. Sofia: TEMTO, 2018, 293 p.

Abstract: Rumyana Zlatanova's monograph is the first comprehensive and systematic study of the *Vitae Prophetarum* translated in the 10th century in Preslav and preserved in two variants – one in the Simeon's Collection according to Svetoslav's Copy of 1073 and one in the Book of the Twelve Prophets with Commentaries. On the basis of a textological and linguistic analysis of the vitae in comparison with the Greek originals, the author proposes a reconstruction of the original Old Church Slavonic translation. The second part of the edition presents summarised and systematised observations on the language of the vitae at the morphosyntactic and the lexical level. The author's conclusions support the thesis about the variability of translation devices employed by the writers of the Preslav literary school.

Tatjana Slavova

(Bulgarien, Universität „Hl. Kliment Ochridski“ Sofia)

Rumjana Zlatanova. Anmaßend sind eure Reden... Mal. 3:13. Die Zwölfpropheten-Vitae in altbulgarischer Übersetzung. Sofia: TEMTO, 2018, 293 S. ISBN 978-954-9566-83-3

Resümee: Die in Preslav im 10. Jh. erfolgte altbulgarische Übersetzung der Zwölfpropheten-Vitae wird von Rumjana Zlatanova erstmals einer eingehenden systematischen Untersuchung unterzogen. Die Vitae liegen in zwei Textversionen vor: in der nichtliturgischen Rezension der Propheten-Bücher mit Kommentarscholien und im Izbornik von Simeon, erhalten in der Svjatoslav-Abschrift aus dem Jahre 1073. Anhand einer textologisch-linguistischen Analyse im Vergleich zu den griechischen Rezensionstypen wird die Rekonstruktion der altbulgarischen Textformen vorgenommen. Im Teil 2. der Edition werden morphosyntaktische und lexikalische Besonderheiten der Übersetzung aufgeführt und ausgewertet. Dadurch wird die Vielfältigkeit der Preslaver Übersetzungs-Praxis aufgezeigt und verdeutlicht.

Татяна Славова

(България, СУ “Св. Климент Охридски“)

Румяна Златанова. Дръзки са словата ви... Мал. 3:13. Житията на Дванадесетте пророци в старобългарски превод. София: Издателство ТЕМТО, 2018, 293 с. ISBN 978-954-9566-83-3

Монографията на Румяна Златанова е първото по рода си цялостно проучване на старобългарския превод на житията на Дванадесетте пророци, обобщаващи по своеобразен начин най-важните биографични сведения за старозаветните пророци, които не се откриват в библейския текст.

Румяна Златанова е известен и авторитетен изследовател в полето на палеославистиката и медиевистиката. През последните две десетилетия нейните проучвания са тясно свързани със старобългарския превод на Книгата на Дванадесетте пророци (Златанова 1998) и реконструкциите на някои пророчески книги – Иоил (Zlatanova 1994), Иона (Златанова 1998), Малахия (Zlatanova 1999), Агей (Златанова 2007) и жития – Осия, Амос (Zlatanova 2003), Авдий (Златанова 2005), Иона (Zlatanova 2011), Захария, Авакум (Златанова 2015, Златанова 2015a). Настоящата книга продължава, систематизира и реализира в пълнота научните дирения на авторката върху агиографската сбирка *Vitae Prophetarum*, отнасяна към гръцко-римската епоха.

Монографията включва Увод (с. 9–31), текстологичен анализ, реконструкция и превод на новобългарски език на всяко едно от 12-те жития на т.нар. малки пророци¹ (с. 32–233), раздел Към езиковата характеристика на старобългарския превод (с. 234–255), Списък на имената с гръцко съответствие (с. 256–259), Литература (с. 260–273), Именен показалец (с. 274–279) и Резюме на немски език (с. 280–290).

С дълбоко познаване на гръцката изследователска традиция Румяна Златанова представя в Увода гръцките образци на Житията на старозаветните пророци и тяхната класификация в 6 рецензии.² Най-ранният достигнал до нас старобългарски апограф с жития на старозаветни пророци е Симеоновият сборник по Светославовия препис от 1073 г. (л. 255a3–257a14), който формира едната текстова версия на първоначалния превод. Освен него авторката привлича за своето изследване още 8 славянски апографа на тълковни пророчества от XIV–XVI в. с български, руски, украински, сръбски и молдовски произход (Москва РНБ F.I.461; Сол. 717; F.I.3; РГБ ТСЛ 89; ГИМ Щукин 507; Чуд. 182; СПб. БАН 24.4.28; Букурещ БРАН 84), които обособяват втората старобългарска рецензия.

Проучването на всяко едно от 12-те пророчески жития е подчинено на следната структура:

1. въведение (исагогически бележки),

¹ Последователността на пророческите жития отразява масоретския хронологичен ред, който е налице и в старобългарския (преславски) превод на тълковната им рецензия: Осия, Иоил, Амос, Авдий, Иона, Михай, Наум, Авакум, Софония, Агей, Захария, Малахия.

² Авторката следва терминологията на старозаветната текстология и литературна критика, според която рецензия означава редактиране, изправяне на даден текст, а редакция е неговата завършена литературна форма. Установените гръцки рецензии са: Анонимна, две приписвани на св. Епифаний Кипърски, една – на епископ Доротей, т.нар. Схолии и версията в менологиите и синаксарите.

2. съдържание и структура на съответната пророческа книга,
3. данни за старобългарския превод на пророческото житие и двете му текстови версии,
4. текстологичен анализ на пророческото житие,
5. гръцки образец и реконструкция на старобългарското му съответствие,
6. превод на новобългарски език на реконструираният текст, засвидетелстван в Симеоновия изборник и в тълковните пророчества.

Въведението към житието на всеки пророк визира неговата личност и времето, когато е живял. Биографичните данни са поставени в контекста на библейската история, археология и текстова критика. Представа за личността на всеки старозаветен пророк дава неговата Книга, поради което авторката запознава читателя накратко с нейното съдържание, тематична структура и композиция.

Фокусът на изследването е старобългарският превод на Дванадесетте жития. Най-напред Румяна Златанова идентифицира мястото им в привлечените апографи, които подлага на колация. Въз основа на текстологично-лингвистичен анализ и в съпоставка с гръцките образци тя установява две старобългарски версии на агиографския текст – едната в тълковните пророчества и техния преславски превод³, а другата – в Симеоновия сборник по Светославовия препис от 1073 г.⁴. Авторката разглежда тези две рецензии и гръцките им оригинали с оглед на биографичните данни за всеки пророк (име, раждане, произход, пророческо служение, мъчение, смърт и погребение, предназначение и предсказание). Извършеният прецизен и детайлен анализ отчита както различията, необусловени от гръцкия образец⁵, така и различията, зависещи от него.⁶ Съпоставката на житията в тълковните апографи и в Симеоновия изборник от 1073 г. откроява специфичните за двете текстови версии езикови характеристики, напр. предпочитане на дателен притежателен и на притежателния суфикс -овъ, препозитивен местен и творителен падеж, родително-винителна форма при имена и местоимения за лица от м. р., по-точно следване на гръцкия словоред и др. в Симеоновия изборник от 1073 г. срещу предпочитане на родителен притежателен и на притежателния суфикс *-јъ, безпредложен творителен, винителна форма при имена и местоимения за лица от м. р., отклонения от гръцкия словоред и др. в тълковната рецензия.

Въз основа на своето текстологично-лингвистично проучване Румяна Златанова осъществява реконструкция на първоначалния старобългарски превод на дванадесетте пророчески жития в неговите две рецензии в сравнение с рецензиите на гръцките образци. Реконструкцията следва старобългарската глаголическа норма (с. 30), тъй като, според предходната изследователска традиция, архетипът и на двете текстови версии е бил глаголически. В критическия апарат към всеки реконструиран житиен пророчески текст авторката коментира текстологичните и морфосинтактичните различия в различните тълковни апографи, както и използваните от преславските книжовници гръцки рецензии. Реконструкцията е снабдена и с превод на

³ Тази версия следва първичната анонимна гръцка версия в съчетание с тази на епископ Доротея, тълкуванията към Книгата на Дванадесетте пророци на Теодорит Кирски, версията в менологиите и синаксарите.

⁴ В основата на тази версия лежи ранната рецензия на Елифаний Кипърски.

⁵ Най-често това са преписвачески грешки, пропуски, добавки, лексикална синонимия, словообразователни варианти, фонетични варианти на лични и местни имена и др.

⁶ Сред тях са предаване на гръцки синтактични конструкции, на гръцки генетив, отклонения от гръцкия словоред, пропуски и добавки и др.

новобългарски език, което несъмнено ще спомогне за тяхната популяризация сред по-широка читателска аудитория.

Втората част на книгата (*Към езиковата характеристика на старобългарския превод*) обобщава и систематизира наблюденията на Румяна Златанова върху езика на старобългарския превод на Житията на Дванадесетте пророци в двете му текстови версии на ниво синтаксис и лексика. Екскерпираният и анализиран лингвистичен материал потвърждава тезата за вариативността на преводаческите похвати на преславските книжовници, което води „от една страна, до съхраняване в по-висока степен на първоначалната Кирило-Методиева традиция в тълковната версия на пророческите книги и жития, редом до които, от друга страна, намират проява и редица иновативни процеси, свързани както с изменения в нормата на книжовния език чрез въвеждането в нея на нови елементи от говоримата реч, присъщи на източнобългарската диалектна област, така и на чисто книжни изразни средства под влияние на гръцките образци” (с. 234). Особено внимание е отделено на преводаческата техника, промените в семантиката на отделни лексеми, преславизмите и хапаксите. Сред *hарах legomena* преобладават лични и местни имена и техни производни, в голямата си част останали непреведени, но наред с тях са налице и интересни и непознати славянски преводачески решения и словообразователни варианти. Някои от дефинираните като хапакси речникови единици са такива само по отношение на привлечените за лексикографската съпоставка паметници, но извън тях те са засвидетелствани, напр. сватителствовати ‘служи като свещеник’ се среща и в Хрониката на Йоан Малала, прѣпона ‘завеса’ – и в Богословието на Йоан Екзарх и Словото му за Преображение, скъдльнъ ‘глинен’ – и в чети-минеите.

Органична част от монографията е поместеният в нейния край много полезен списък на имената с гръцки съответствия – антропоними, племенни и народностни имена, топоними и техни деривати.

Книгата *Житията на Дванадесетте пророци в старобългарски превод* разширява и прецизира картината на ранния български агиографски репертоар като част от преводната ни книжнина. За първи път палеославистичната общност има възможност да се запознае с пълния текст на старозаветните пророчески жития и с тяхната текстова история, анализирана с професионална компетентност и на широк историко-филологически фон. Изследването на Румяна Златанова обаче е ценен научен труд не само за старобългарската агиография, но и за славянско-византийската текстология, славянската историческа лексикология и лексикография, книжовния старобългарски език и преславското словно наследство, по отношение на които читателят ще намери нови и интересни свидетелства.

ЛИТЕРАТУРА

- Златанова 1998: *Златанова, Р.* Книга на Дванадесетте пророци с тълкувания. (Старобългарският превод на Стария Завет). Т. 1. София.
- Златанова 1998а: *Златанова, Р.* Книгата на пророк Иона и реконструкцията на първоначалния ѝ славянски превод. – В: *Медиевистика и културна антропология. Сборник в чест на 40-годишния творчески юбилей на проф. Донка Петканова.* София, 470–501.
- Златанова 2005: *Златанова, Р.* Житието на пророк Авдий и реконструкцията на първоначалния му превод. – *Acta palaeoslavica*, vol. 2. София, 93-102.

- Златанова 2007: *Златанова, Р.* Към състава на текстовете с тълкувания в Търновския библейски свод. Книгата на пророк Агей и нейната реконструкция. – В: Търновска книжовна школа. Т. 8. В. Търново, 249–281.
- Златанова 2015: *Златанова, Р.* Търновските книжовници и старобългарското ръкописно наследство. Житието на пророк Захария. – Търновска книжовна школа. Т. 10. В. Търново, 295-320.
- Златанова 2015а: *Златанова, Р.* Житието на пророк Авакум и неговата реконструкция. – В: Кирило-Методиевски четения. Юбилеен сборник. София, 175-206.
- Zlatanova 1994: *Zlatanova, R.* Zur kritischen Ausgabe des altbulgarischen Zwölfprophetenbuchs. Das Buch Ioel. – In: Anzeiger für slavische Philologie XXII/2, 206-241.
- Zlatanova 1999: *Zlatanova, R.* Das Buch Malachias und seine slavische Übersetzung: Aspekte der Rekonstruktion. – В : Ars philologica. Festschrift für Baldur Panzer zum 65. Geburtstag. Hrsg. von K. Grunberg und W. Potthoff. Frankfurt a.M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien, 643-662.
- Zlatanova 2003: *Zlatanova, R.* Die Vitae Prophetarum in slavischer Übersetzung. Vorlagen, Rezensionen, Textüberlieferung. – Die Welt der Slaven, XLVIII, 287-302.
- Zlatanova 2011: *Zlatanova, R.* Zur handschriftlichen Überlieferung der altbulgarischen Hagiographie. Die Jona-Vita. In: Symbolae Ecclesiasticae Bulgaricae. Vorträge anlässlich des 80. Geburtstages von Hans-Dieter Döpmann. Hrsg. H. Schaller, R. Zlatanova [Bulgarische Bibliothek NF, Bd. 15]. München, Berlin, 105-127.